

Сияев Т.М.

БИЛИМ СИСТЕМАСЫНЫН ӨНҮГҮШҮНҮН ИЛИМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯЛЫК АНАЛИЗИ

Сияев Т.М.

НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

УДК.: 371

Бул илимий статья Республикабыздагы билим системасынын абалынын илимий методологиялык анализине арналган. Билим сапатынын аныктай турган теориялык маселелер каралган. Эмгекте салттуу жана жаңы педагогиканын айрым багыттары илимий салыштыруу менен берилди.

Республикабыздагы эщ орчундуу жана бардык кызыгдар тараптарды чын ыкластан көңүл бурдурган маселе бул — мектеп окуучуларынан жалпы билим сапаты, тактап айтканда анын жылдан-жылга төмөндөө тенденциясы. Эгерде акыркы мезгилге чейин билим сапаты боюнча мейли окумуштуулардын, мейли алдыңкы мугалимдердин, мейли билим берүү системасындагы профессионал адистердин, мейли илимий изилдөөлөрдүн эмгектери, ой-пикирлери «кошгуроо» болуп келсе, ал эми жакын арада жарыяланган көз карандысыз Эл аралык PISA уюмунун эксперттеринин аналитикалык жыйынтыгы — жалпы абалды чагылдырган «чагылган» болуп калды.

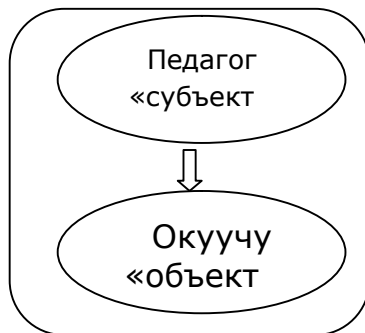
Бул маселенин негизги себептерин мектеп мугалимдери көпчүлүк окуучулардын окуу процессине болгон көз-караштарынын карама-каршы багытта өзгөргөндүгү, алардын билим алуунун нукура каалоосунун кескин төмөндөгөндүгү, окуу китептеринин мазмунунун «эскиргендиги», окутуу практикасына жаңы технологиянын дагы эле жакшы «сүнгүп» кирбей жаткандыгы жана башка көптөгөн социалдык, турмуштук жетишпегендиктер менен түшүндүрүшөт. Ал эми, акыркы мезгилге чейин формалдуу түрдө билим берүү системасындагы «борбор» болуп келишкен мектеп окуучулары болсо мугалимдердин окуу процессин кызыксыз, «суз» өтүшөрүн, окуу «жүгүнүн» абдан оор, көтөргүс болуп калганын, мугалимдердин дээрлик көп бөлүгү жаш муундардын талаптарын, мүдөөсүн «түшүнбөстүгүн», сапаттуу билим дайым эле адамдын коомдогу абалын аныктай албастыгын жана башка себептерди мүнөздүү кылып белгилешет. Көрсөтүлгөн ар бир багыттардын билим сапатына таасир этерин кабыл алуу менен бирге, алар негизинен тышкы, орчундуу эмес факторлор деп айтууга болот. Себеби, билим сапатынын төмөндөө тенденциясынын коомдук, дидактикалык жана инсандык факторлорун аныктоо үчүн билим системасынын абалын ар тараптан терещ анализ менен адекваттуу мүнөздөп жана алардын жыйынтыгында республикалык масштабда

саясий, педагогикалык жана практикалык чечимдерди кабыл алуу зарыл болгон. Натыйжада, февралда Билим жана илим Министрлиги билим системасынын абалы жана анын келечеги боюнча кенен форматта коллегия өткөрдү. Коллегиянын жүрүшүндө министр И. С. Болжурова Кыргызстандын билим берүү системасынын акыркы мезгилдеги мүнөзүн, сапатын ар тараптуу системалык анализден өткөрдү, ага мүнөздүү болгон орчундуу жетишпегендиктерди белгиледи жана эң негизгиси билим системасына убакыт талап кылган өзгөртүүлөрдү киргизүүнүн концептуалдуу багыттарын белгиледи. Билим жана илим Министрлигинин коллегиясынын чечимдерин аткаруу зарыл экендигин дагы бир жолу баса белгилөө менен бирге, билим берүү системасынын өнүгүшү боюнча илимий-методологиялык анализди коомчулукка жарыялоо билим сапатын жогорулатууда, максатка жетүүдө дагы бир өбөлгө болот деген ишеним бар.

Билим системасын прогрессивдүү багытка буруунун, абдан чош «дөңгөлөктү» чимирип эффективдүү кыймылга келтирүүнүн илимий-методологиялык аспектилери төмөнкүлөр:

Биринчи аспект. Билим системасынын жыйынтыгы жана билим сапаты кайсы убакытта болсун, кайсы гана тарыхый мезгилдерде болсун негизинен алганда эки катышуучунун бири-бирине болгон «субъект» - «объект» мамилелеринин багытынан, маңызынан түздөн түз көз каранды болот.

Акыркы мезгилге чейин авторитардык, советтик педагогикада окуу процессинин кыймылдаткыч күчү катары, тактап айтканда процесстин «субъектиси» катары мугалимди белгилеп келишкен. Ал эми бардык окуучулар окуу процессинде бирдей, эч өзгөчөлүктөрү жок, «кыймылсыз», «инерттүү» катышуучу катары каралган. Демек, окуу процессинин жүрүшү, анын жыйынтыгы негизинен алганда мугалимдин гана ишмердүүлүгүнөн көз каранды болуп, окуучулардын «орду жок» болуп келген. Билим мазмуну бардык учурда мугалим тарабынан даяр түрдө, эч кандай талкууланбастан, догма катары окуучуларга жеткирилип келген. Бул жагдайда кыргыз эли дайыма «чайнап берген тамак аш болбойт» деп белгилөө менен бирге, өзгөчө «тиши чыккан балага» деген тактоо менен окуу жана өнүгүү процессинин түпкү мүнөзүнө туура баам беришкен.

а) салттуу педагогика

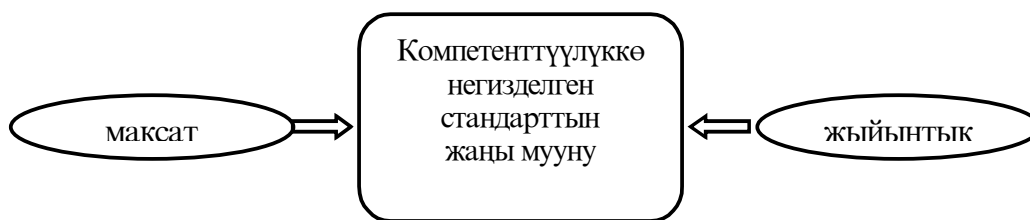
б) жаңы педагогика

Сүрөт 1. Педагогикалык процесстеги «субъект» - «объект» катышы.

Чындыгында окуу процесси жөн гана декларативдик түрдө эки багыттуу болбостон, түздөн-түз эки катышуучунун тещ ишмердүүлүгүнөн көз каранды болуп, «субъект» - «объект» мамилесинен «субъект» - «объект» - «субъект» мамилесине өтүшү зарыл.

Бул учурда окуу процессинде окуучу бир жагынан алганда, тактап айтканда мугалимге карата «объект» болуу менен бирге, өзүнө жана башка окуучуларга карата «субъектиге» айланат. Натыйжада окуучу жөн гана пассивдүү катышуучу эмес, ал акыл-эстүү, аш-сезимдүү катышуучуга айлангандыктан, анын ишмердүүлүгүнөн дагы окуу процессинин жыйынтыгы көз каранды болот. Ошол эле учурда, мугалимдин ролу төмөндөбөстөн, тескерисинче жогорулайт. Себеби, окуу процессин бирине бирине

окшошпогон, жеке өзгөчөлүктөргө ээ окуучулар менен бирдикте жүргүзөт. Ошентип, окуу процесси бир жактуу гана болбостон, чындыгында ар тараптуу, динамикалык системага айланат. Окуу мазмуну мугалим тарабынан даяр түрүндө гана берилбестен, анын негизги бөлүктөрү мугалим менен бирдикте, натыйжалуу акыл-эс ишмердүүлүгүнүн натыйжасында ар бир окуучунун өздүк «ачылышынын» неизинде өздөштүрүлөт. Демек, окуу процессинде кыргыз окуучусу жөн гана мугалим тарабынан берилген даяр маалыматка ээ болбостон, тескерисинче окуучулар аш-сезимдүү таанып-билүү ишмердүүлүгүн жүргүзүүнүн натыйжасында - өздөрүн Пифагор, Ньютон жана улуу окумуштуу катары сезе билиши керек.

Сүрөт 2. Окуучунун компетенттүүлүгү.

Үчүнчү аспект. Азыркы мезгилде мектеп окуучулары көпчүлүк учурда мектепке өздөрүнүн нукура калоосу менен барышпайт. Себеби, окуучу кайсы бир деңгээлде окуу процессинин аныкталган бөлүгүн «коркунучтуу», «жагымсыз» абалда өткөрөт. Ал окуу процессинин жүрүшүндө «мени сурабаса экен», «мени жөн жайыма эле коюшса экен» деген ой-толгоолор менен түйшөлүп, убакыттын жөн гана өтүп кетишин самап калат.

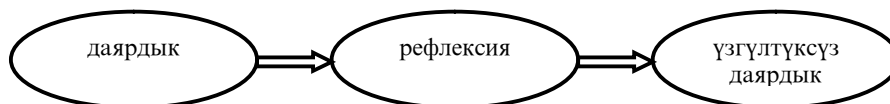
Улуу педагог Ян Амос Коменский өз учурунда эле окуу процесси ар бир окуучу үчүн дагы, мугалим үчүн дагы «жагымдуу» болуп өтүшү зарыл экендигин белгилеген. Бирок салттуу, традициялуу авторитардык педагогика окуу процессин окуучулар

үчүн «кыйынчылыкка», «тоскоолдукка» айландырган. Ал эми мугалим болсо даяр маалыматтарды берүү жана анын жөнөкөй кабыл алынышын текшерүү менен гана чектелет. Окутуунун көрсөтүлгөн үлгүсүндө мугалим кааласа дагы, каалабаса дагы баары бир окуучуга ачык жана көмүскө үзгүлтүксүз үстөмдүк жасоого мажбур болот. Натыйжада окуучулардын дээрлик басымдуу бөлүктөрүнүн ден-соолуктарында ар түрдүү нормадан четтөөлөр орун алат. Бул көрүнүштүн эч негизги себептеринин бири окуу мазмунунун аныкталышында жатат. Анткени, окуу мазмуну окуучудан эч көз карандысыз, алдынала бекитилген билимдердин жыйындысы болуп саналат. Окуучу өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө, кызыгуу-

суна жана шыгына карабастан сөзсүз түрдө кайсы бир дешгээлде берилип жаткан окуу мазмунун өздөштүрүүгө тийиш. Ошондуктан ал окуу процессинде окуу мазмунунун айрым бөлүктөрүн механикалык жаттоого, жөн гана көчүрүп алууга, эч кандай окуу мотиви жок эле баа алууга умтулуп калат. Демек, окуу процессинин «кызыксыз» жана «коркунучтуу» абалынан мүмкүн болушунча ар бир окуучунун өздүк нукура каалоосу менен чыгармачылыкта өздөштүрүлүүчү «кызык» жана «жагымдуу» абалга айландыруу учурдун талабы.

Төртүнчү аспект. Азыркы мезгилде мугалимдин кесиптик даярдыгына болгон көз-караш өзгөрүүгө учурады. Жогорку деңгээлдеги профессионал педагогду даярдоодо жалпы дүйнөлүк билим системасында орун алган үч глобалдуу тенденцияны эске алуу зарыл. Биринчиси, эгерде акыркы мезгилге чейин окуучулар окуу процессинде – калыптанган жана практикада бир далай текшерилген илимдер системасынын жашылыктарын, дидактикалык тараптан негизделген фундаменталдык түшүнүктөрдү, аныктамаларды, кубулуштарды окуу мазмуну катары өздөштүрүп келген. Ал эми азыркы мезгилде окуучулардын акыл-эстик деңгээлинин калыптанышы жөн гана окуу процессинде эмес, ага кошумча түрдө жалпы массалык коммуникациялык системанын түздөн-түз тийгизген таасиринин негизинде дагы жүрүүдө. Экинчиси, адам баласынын эч жогорку энергетикалык жана техникалык жабдылышынын негизинде билим системасындагы технократизмдин болуп көрбөгөндөй тармактанышы. Ар бир инсандын руханий, маданий байлыгынан профессионалдык жана функционалдык сапаттарына көбүрөөк көңүлдүн бурулушу менен инсандын атайын адистештирилген билимдери менен руханий, маданияттык дөөлөттөрүнүн бири-бирине шайкеш келбей калы-

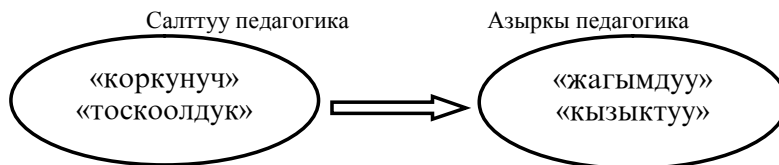
шы. Үчүнчүсү, маалыматтык технологиялардын күнүмдүк жашоого «сүшгүп» кирип келгендиктен окуу процессиндеги педагогдун ээлеген ордунун өзгөрүшү. Себеби бардык эле окутуучулар, мугалимдер бүгүнкү күндө илимдин «эч алдышкы» абалында боло алышпайт. Буга кошумча түрдө көпчүлүк окуу китептери, окуу куралдары кайсы бир дешгээлде кыска убакыттын ичинде «эскирүүгө» учурап турат. Буга чейин педагогдун негизги функцияларынын бири илимий маалыматты белгилүү бир системага келтирүү менен аларды окуучуларда калыптоо болсо, азыркы учурда педагог негизинен алганда окуучулардын өздүк таанып – билүү ишмердүүлүгүн жогорку дешгээлде уюштурууга көмөк көрсөтүүгө жана ал ишмердүүлүктүн жыйынтыгын өздүк аныктоого жардам берүүгө багыт алышы зарыл. Натыйжада педагогикалык процессте абдан көп инновациялык технологиялар даярдалып жана алар педагогикалык практикага абдан тездикте киргизилүүдө. Ошондуктан, азыркы мезгилдин мугалимдери өздүк педагогикалык ишмердүүлүгүнө өз убагында кенен жана терең анализ бере алып, башкача айтканда ишмердүүлүгүнүн рефлексиясын түзүп, улам кийинки ишмердүүлүгүнө тиешелүү түзөтүүнү киргизип турушу зарыл. Мындан тышкары, азыркы мезгилдин мугалими окуучуларды окуу процессинин толук кандуу катышуучусу, башкача айтканда өзү сыяктуу эле баалуулуктарды түзүүчү субъект катары кабыл алып, окуу процессин жогорку интеллектуалдык жана эмоционалдык деңгээлде жүргүзүүсү керек. Туура багытта кандайдыр бир деңгээлде жалпы билим стандартын, анын ичинде жогорку педагогикалык билимдин маңызын, мазмунун жана функцияларын тактоодо мугалимдердин үзгүлтүксүз кесибин жогорулатуу системасына орчундуу орун берүү туура болот.

Сүрөт 3. Мугалимдин даярдык дешгээлинин өзгөрүшү

Бешинчи аспект. Акыркы мезгилге чейин «окуу», «тарбия» категорияларынын бири-бирине болгон байланышы, катышы боюнча дагы ар түрдүү пикирлер орун алып келген. Билим системасынын негизги функциясы катары окуу процесси кабыл алынып, ал эми тарбиялоо процесси андан келип чыгуучу корутунду, жыйынтык катары каралып ка-

лат. Айрым учурларда, окуу менен тарбиялоо процесстеринин байланышын жөн гана үстүртөдөн ташуулоо жүргүзүлөт. Мугалим аныкталган закон ченемдүүлүктү түшүндүрүүдө, мисалы Омдун закон чечмелөөдө сөзсүз түрдө анын тарбиялык маанисин «табууга» мажбур болот.

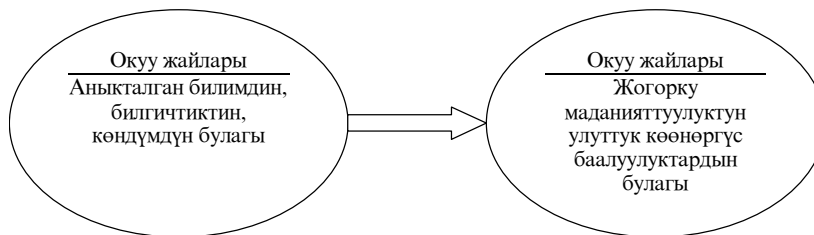
Сүрөт 4. Педагогикалык процесстин психологиялык абалы

Билим системасынын негизги функциясы катары бул аныкталган окуу мазмунун жөн эле өздөштүрүүнү эмес, тескерисинче, ар бир окуучунун жеке өзгөчөлүгүнө жараша, мүмкүнчүлүгүнө карата анын

ар тараптан өнүгүүсүнө толук шарт түзүүнү белгилөө керек. Демек, окуу мазмунунун ар бир бөлүгү, элементи жөн гана мугалим тараптан сунушталып жаткан жашылык эмес, ал ар бир окуучунун жеке

өнүгүүсүнө сөзсүз зарыл болгон атрибут катары кабыл алынышы керек. Башкача айтканда, билим системасынын эң негизги функциясы окуучуну ар тараптан өнүктүрүү, эң зарыл болгон адамдык сапат-Салттуу педагогика

тарды калыптоо болуп саналышы керек. Натыйжада ар бир окуу жайы аныкталган билим, билгичтик, көндүм борборунан эң таза руханий дөөлөттөрдүн, тереш маданияттын борборуна айланышы керек. Азыркы педагогика

Сүрөт 5 Билим билгичтик жана көндүмдөн чыныгы тарбиялоого өтүү